

Remények és aggodalmak

Beszélgetés Navracsics Tiborral

■ **Kulin Ferenc:** Az Ön rendkívül szerteágazó európai biztosí munkakörében – az Unió honlapja szerint – a kultúrával kapcsolatos feladatokat az alábbiakban deklarált célok határozzák meg:

„Előmozdítani a kulturális sokféleséget azért, hogy segítünk Európa alkotóművészeinek új közönségeket meghódítani és az új médiaeszközökben rejlő lehetőségeket kiaknázni.

Elősegíteni, hogy a kultúra a katalizátor szerepét töltsse be az innováció, a gazdasági növekedés és a munkahelyteremtés terén.

Megteremteni a feltételeit annak, hogy a fiatalok – bármilyen társadalmi vagy kulturális háttérrel rendelkezzenek is – teljes mértékben részt tudjanak venni a társadalmi életben és a demokratikus folyamatokban.”

Mielőtt az oktatás és a kultúra területéhez tartozó konkrét teendőiről faggatnám, engedje meg, hogy a munkakörét szabályozó uniós dokumentummal kapcsolatban egy elméleti jellegű észrevételt tegyek. Érthető és helyeselhető az a törekvés, hogy a politika tartsa távol magát a kultúra világának tartalmi, szakmai problémáitól, de azt gondolom, hogy ez a távolságtartás csak akkor számon kérhető, ha azt is látjuk: hol vannak a két dimenzió megszüntethetetlen érintkezési pontjai. A politika ugyanis csak azt a kultúrát menedzselheti eredményesen, amelynek maga is része, azaz, ha ugyanazon értékeszmények jegyében végzi a dolgát, mint a művészet, a tudomány és az oktatás műhelyei. Az idézett dokumentum ezzel szemben csak pragmatikus célokat fogalmaz meg anélkül, hogy akár csak utalást tenne is ezekre az általános érvényű értékekre. Ez a fajta menedzseri magatartás – úgy hiszem – a szellemi partner-szerepben rejlő lehetőséget sem aknázza ki. Bürokratikus feladataiba temetkezik, ahelyett, hogy nyilvános párbeszédet kezdeményezne az alkotó értelmiséggel. Jómagam éppúgy nem tudok elképzelni összeurópai kulturális politikát szellemi irányultságának deklarálása nélkül, mint ahogyan művészi, oktatási-

nevelési programokat sem tudok politikailag értelmezni, ha nem látom, hogyan viszonyulnak azok egy formálódó Európa-eszméhez.

Navracsics Tibor: Valóban, az európai integráció folyamatát végigkíséri az európai identitásról szóló vita. Létezik-e a földrajzi vagy az éppen geopolitikai önazonosság-önérdeken túl olyan összetartozás-tudat, amely kulturálisan és így demokratikusan is megalapozza az európai integrációt? Európai etnosz hiányában létrejöhet-e európai démosz, azaz vezethet-e az európai kontinensen zajló folyamat egyfajta ausztrál vagy amerikai államépítési modell megismétléséhez? Van-e Európának kulturálisan is különböző arculata, és vezet-e ez valamilyen közösségélményhez?

Az ötvenes évektől kezdve próbálnak választ adni ezekre a kérdésekre. Tekintettel arra, hogy az európai integráció a második világháború utáni nyugat-európai kereszténydemokrácia egyik vívmánya, az első válaszok is jobbra ebből a gondolatkörből származnak. A kezdeti időszakban elsősorban a nyugati kereszténység kisugárzásán belül létező demokráciák adták az európaiság kulturális keretét – kijelölve egyúttal az integráció politikai és kulturális határait is.

Az egymást követő bővítések, úgy is mondhatnánk, hogy az európai integráció sikere újra és újra átrajzolták ezeket a kulturális-politikai határokat. Görögországgal, újabban pedig Bulgáriával és Romániával, a keleti keresztény világhoz tartozó nemzetekkel is egy közösségben élünk, a jövő nagy kérdése pedig, hogy Albánia, Bosznia-Hercegovina vagy éppen Törökország esetleges tagságával többségében vagy teljesen muzulmán kultúrájú országok is az Európai Unió tagjai lesznek-e.

Az ön maga elé a politikai unió megteremtését tűző 1992-es maastrichti szerződés tette politikailag is aktuálissá az európai identitás kérdését. Hiszen politikai rendszer erős közös identitás nélkül nem létezhet. Láthattuk

ezt az elmúlt negyedszázadban a szomszédságunkban széthullott államok példáján, ahol a dezintegráció első lépése a „csehszlovák”, „jugoszláv” és a „szovjet” azonoságtudat meggyengülése, majd széthullása volt.

Éppen ezért sokan úgy gondolják, hogy az egész európai vállalkozás sikere attól függ, hogy kialakul-e egy olyan közösségtudat, amely fenntarthatóvá tesz egy közös intézményrendszert európai szinten. Ismerjük a vitát az alkotmányserződést előkészítő konventben arról, hogy a kereszténységnek kell-e szerepelnie a tervezett közös európai alkotmány preambulumban. Maga a vita elkeseredettsége, egyáltalán az, hogy az erre a kérdésre adott válasz nem magától értetődő, sőt az, hogy végül a kereszténység nem szerepel a preambulumban, jól mutatja egyrészt a közös identitást nagymértékben gyengítő ideológiai szakadékot, másrészt azokat a politikai ellentéteket, amelyek ma lehetetlenné teszik egy konszenzusos Európa-fogalom megalkotását.

Félreértés ne essék: nem valaminő konszenzust élvező, tradicionális Európa-fogalom kötelező használatára gondolok. Engem egy tizenkét évvel ezelőtti budapesti szimpóziumon az Unióhoz való csatlakozásra váró közép-, illetőleg kelet-európai országok képviselői részéről elhangzott előadások döbbsentettek rá, hogy mennyi mindent kell megvitatnunk, ha Európáról is az „európai értékekről” általánosságban akarunk beszélni.¹ Miután az említett tanácskozáson elhangzottak semmit nem veszítettek időszerűségükből (mi több: időszerűbbek, mint akkor voltak!), azt javasolom: próbáljuk meg mérlegre tenni, ma mennyire indokoltak az előadók egykori reményei és aggodalmai.

A szimpózium résztvevői úgy érezték, hogy a politika egyre nehezebben „ledolgozható” fáziskészsében volt az európai egység kulturális feltételrendszerének kimunkálásában. Voltak ugyan kritikai észrevételeik az uniós „mecenatúra” pénzügyi, jogi, szervezéstechnikai gyakorlatával kapcsolatban, de lényegesen súlyosabb aggodalmakat fogalmaztak meg az integrációra készülő országok szellemi felkészületlensége miatt. A térségükben újra és újra felizzó öröklött és új keletű etnikai, vallási és szociális feszültségek oldására elégtelennek ítélték az integráció politikai eszközeit. Hadd idézzek néhányat az akkor megfogalmazott diagnózisok közül:

„Nyugat-Európa sem volt felkészülve lélektanilag és strukturálisan az új demokráciák befogadására.” – mondotta a román előadó, Smaranda Enache asszony.² S ő fogalmazta meg ezt – a román önkritikaként is értelmezhető, de Nyugat-Európát is egyértelműen bíráló – a megállapítást is:

„Mindenik európai nemzet kettős helyzetet él meg, a többségi és a kisebbségi helyzetét. Ennek ellenére, a megbékélés történelmi leckéjének dacára a sokféleség egyenlő kezelése távolról sem közösségi realitás. [...] A kisebbségekkel szembeni gyanakvás, a mindenfajta autonómiától való félelem, a rettegés, hogy az autonómiák elszakadáshoz vezethetnek, megbénítják a valós regionalizálódást.”³

Őn szerint mennyiben áll a kulturális politikán, hogy a kölcsönös gyanakvás ne akadályozza meg a közösségi jogok érvényesülését?

Az az Európa, amiben én hiszek, a közösségek közössége. Egy közösség egyrészt tagjainak összetartozás-tudatán, másrészt a közösségen belüli, egymás iránt érzett bizalmon alapul. Amit én ma a közösségi kulturális politika legfontosabb feladatának érzek, az egyrészt ennek az összetartozás-tudatnak a kialakítása – vagy legalábbis a kialakulás előfeltételeinek megteremtése. Másrészt pedig a közösség tagjai egymás iránt érzett bizalmának növelése.

A bizalom megalapozását és növelését szolgálja egymás kölcsönös megismerése. Programjaink olyan kulturális vállalkozásokat támogatnak, amelyek célja művészek vagy művészközösségek egymással való kapcsolatfelvételének vagy együttműködésének segítése, a közös alkotási folyamat támogatása, műhelyek, alkotótáborok létrehozása. A közvetlen személyes kapcsolatok segíthetnek legtöbbször a bizalmatlanság vagy az egymással szemben érzett előítéletek lebontásában, a hasonlóságok, esetleg azonosságok megtalálásában: azaz az összetartozás-tudat kialakulásában.

Mindez persze nem helyettesítheti egy pozitív Európa-kép megfogalmazásának szükségességét. Úgy gondolom azonban, hogy ha sikeresek akarunk lenni ennek a feladatnak a megoldásában, akkor az előkészítő gyakorlatokat kell még alaposan elvégeznünk.

Nem vitatom, hogy az elmúlt évtized során sok minden történt a brüsszeli adminisztrációban, de kérdés, hogy az Uniólépéstud-e tartani az éppen napjainkban felerősödő – s a keleti régiókat ezúttal is érzékenyebben érintő – eróziós folyamatokkal. Mit tett és mit tehet az európai kultúrát menedzselő Bizottság, hogy az Unió kibővülése ne újabb veszélyeket jelentsen, hanem a stabilizáció lehetőségét kínálja Európa számára? Mennyire vonja be az adminisztráció döntéseinek előkészítésébe az alkotó értelmiséget? Drago Jančarnak adom át a szót: „A pragmatikus európai politika populizmusa kész-e

egyáltalán arra, hogy meghallgassa a kreatív és intellektuális elit hangját?⁴ Az olyan hangokat is például, amelyek a kulturális versenyképesség egyenlőtlen feltételei miatti segélykiáltásként is értelmezhetők. A lengyel Bogusław Wróblewski beszélt erről: „Európának vannak anyagilag elszegényedő régiói, amelyek azonban folyvást őrzik kulturális gazdagságukat. Vajon az uniós kulturális programok realizálására szánt uniós pénzek eljutnak-e a fent említett központokhoz? Ugyanis minden pályázatnak az a feltétele, hogy a pályázó rendelkezze a kért összeg egy részével. Mit tegyen, ha nem rendelkezik vele? Ha a szegény régiók önkormányzatai évről évre kurtítják a kulturális kiadásokat, s a szerény eszközöket (mert mennyi pénz folyik be a szegény régiók adóiból?) más, szociális célokra fordítják? Mi történik, ha a szegény régiókban azoknak, akik a kultúráért felelnek, nem futja arra, hogy nagyobb európai pénzekért folyamodhassanak?”⁵

Az egyik legnehezebb gyakorlati kérdéshez érkeztünk. Itt ugyanis a kérdés megválaszolásához már nemcsak az európai, hanem a nemzeti szintű politika logikáját is figyelembe kell vennünk. Kulturális biztosként ugyanis azt vettem észre, hogy legkeményebb vitapartnereim azok a miniszterelnökök és pénzügyminiszterek, akik úgy gondolnak a kulturális fejlesztésekre, beruházásokra, mint olyan luxuskidadásokra, amelyeket az egyébként már könnyen boldoguló, erős gazdasággal rendelkező országok engedhetnek meg maguknak.

Példák sorát lehetne hozni, de talán az olasz gazdaság a legnyilvánvalóbb példa arra, hogy a kulturális szféra milyen erős nemzetgazdasági szerepet játszhat. Az olasz kreatív ipar – gondolok itt például a formatervezésre vagy akár a divatiparra – meghatározó ma is nemcsak az olasz, de az egész világ gazdaságában. A kulturális örökségvédelem révén pedig a turizmus egyik meghatározó jövedelemtermelő motorja a kulturális szféra.

Nálunk, Közép-Európában sokszor még hiányzik ennek a szerepnek a felismerése. Persze nem vagyunk olyan szerencsések, mint Olaszország. De meglévő kincseinkkel jobban is gazdálkodhatnánk, nem is beszélve a kreatív ipari lehetőségeinkről. Mindennek fényében úgy gondolom, teljesen jogos a felvetés, hiszen láthatjuk, a kulturális örökség vagy a kreatív potenciál éppen a kitörési lehetőséget jelentheti egy hátrányos helyzetű térségben.

Az Európai Unió fejlesztési forrásainak két fajtáját különböztethetjük meg. Az egyik – a mennyiségét tekintve kisebb – közvetlenül az uniós költségvetésből érkezik,

közvetlenül a Bizottságnál is kell pályázni rá. Ezek általában egy-egy konkrét vállalkozás finanszírozását szolgálják. A források másik, nagyobb részét a tagállamok költik el nemzeti fejlesztési terveikben szereplő céljaikra. Itt találhatóak – szinte kizárólag – azok a források, amelyeket a hátrányos helyzetű térségek fejlesztésére lehet fordítani, mint ahogyan itt lehet képezni olyan alapokat is, amelyek megkönnyíthetik az itt élőknek, hogy uniós programokba vegyenek részt.

Bogusław Wróblewski felvetése már szorosan kapcsolódik azokhoz a kérdésekhez, amelyek „a nemzeti kultúrák és az összeurópai kulturális identitás közötti kényes egyensúly” elvi problémáit feszegetik. 2003-ban is megleptek, s mai szemmel olvasva még inkább szembetűnőek a szimpózium előadóinak azok az okfejtései, amelyekből Európa-tudatunknak sajátos: közép-, illetőleg kelet-európai sajátosságai kaptak hangsúlyt.

Ismét Drago Jančart idézem: „Sokáig kétfajta Európa fog létezni. Keleten a szocializmus ötvenéves töredéke megosztotta a kontinenst. Kelet-Európa tapasztalatai nélkül a kontinens nyugati része nem tudná megérteni a kontinenst általában. Igaz, hogy Kelet-Európában az emberek egyik utópiát egy másikkal váltották fel, a szocialista utópiát az európaival. A többé-kevésbé parancsuralmi rendszerekben a Közép-Európa keleti részéről származó kritikus értelmiségiek speciális érzést fejlesztettek ki ezen kritériumok iránt az ókor, a kereszténység és a felvilágosodás irányzatai alapján, amelyek Európát inkább a közös gazdaság és jogszabályok területévé teszik, nem pedig a közös öntudat területévé. Olyan szkeptikus gondolkodást is kialakítottak, amely alig ismert Nyugaton. [...] Ma realizistikusabban vetném fel e kérdést. Megkérdezném, hogy a mai németek vagy franciák tudják-e, hogy olyan közösség, amelyről ma ők beszélnek, bizonyos módon kicsinyített (miniatűr) formában már létezett? Gondolt-e bárki is arra, hogy ennek a tapasztalataiból tanuljon? Itt az emberek egyszer kulturális sokrétűségben, valamint gazdasági és törvényhozói egyenlőségben együtt éltek. Közép-Európa valójában modell volt ahhoz, amit az eurobürokrácia ma megteremt. [...] 2003-ban világosan ki kell mondanunk, és alá kell húznunk az alábbiakat. Közép-Európa gondolata nem ideológia volt. Ezért nem élhet át olyan hanyatlást vagy inkább olyan bukást, amelyre minden olyan ideológia ítélve volt, amely valamennyi lehetséges világ közül a legjobbat ígérte. Ez történelmi, kulturális és földrajzi tényekből eredő vita volt. Ezek a tények itt vannak és itt is maradnak.”⁶

Drago Jančar mondatai is bizonyítják: nem a magyar „jobboldalnak” fáj csupán, hogy a nyugat-európai politikai diskurzus nem mérlegeli valódi súlyának megfelelően a posztkommunista országok történelmi tapasztalatait. Vajon lehet-e ezen a kultúra eszközeivel változtatni?

Miniszterként saját magam is tapasztaltam ezt a sajátos érzéketlenséget. Lengyel és litván kollégámmal együtt kezdeményeztük, hogy augusztus 23-át nyilvánítsuk az európai totalitárius rendszerek emléknapjának. Legnagyobb megdöbbenésünkre azt tapasztaltuk, hogy a nyugat-európai országok képviselői – élükön az akkori biztossal, Viviane Redinggel – nem érezték igazán fontosnak a kezdeményezésünket. Úgy gondolták, hogy a holocaust-emléknapok méltó megemlékezési lehetőséget biztosítanak a nemzetiszocialista rendszer áldozatainak, a kommunizmus pedig, ha követett is el gaztetteket, azok inkább már a történelemkönyvekbe tartoznak. Litván kollégám hiába érvelt, hogy Vilniusban még a kilencvenes évek elején is gyilkoltak, amikor a TV-toronynál a függetlenségért tüntető tömegbe lőttek a szovjet csapatok – áttörhetetlennek tűnt a nyugati blokk közömbössége.

Ám az egyik munkaebéden a Nagy-Britanniát képviselő államtitkár megszólalt. Elmondta, hogy soha nem fogja elfelejteni, gyerekként hogyan tapadt a rádióra 1956-ban, és hallgatta szorongva édesapjával a magyar forradalom híreit. Egyetemistaként hogyan szurkolt 1968-ban a csehszlovák reformfolyamat sikeréért. Hogyan aggódott immáron családapaként 1981. december 13-án, amikor meghallotta, hogy Lengyelországban hadiállapotot vezettek be. Az ő akkori kiállása megmentette az ügyet: ma már az Európai Unió hivatalos emléknappént kezeli a mi kezdeményezésünkre augusztus 23-át.

Az eset azonban jól mutatja azt a kulturális-történelmi szakadékot, ami Európán belül húzódik. A nyugat-európai országok abban a szerencsés helyzetben vannak, hogy nem kell a kommunizmus társadalmat és embert roncsoló hagyatékával küzdeniük, sajnos nem is értik, mit jelent ez az örökség.

De nem csak a kommunizmus okoz különbséget közöttünk. Említhetem a legutóbbi esetet, a migráns- vagy menekültválság eltérő megítélését. Nyugat-Európában, ahol a társadalmi integrációval és a bevándorlók befogadásával kapcsolatban – minden probléma ellenére is – többnyire pozitív tapasztalatokkal találkozhatunk, talán soha nem fogják megérteni a megszállások, kudarcos társadalmi integrációs kísérletek és nemzethalál-víziók által gyötört közép-európai nemzetek aggodalmait, félelmeit. Mi őket

naivnak, félrevezettetnek, ők minket szűkkeblűnek, provinciálisnak gondolnak.

Talán ebből a megosztottságból is adódik, hogy legambiciózusabb tervemnek e kulturális szakadék mélységének csökkentését tartom. Meggyőződésem, hogy meg kell hallgatnunk egymás történeteit. Nem szabad elvitatnunk egymástól a jó szándékunkat és elért sikereinket, sőt, ezeket el kell tanulni. Ugyanakkor meg kell hallgatni kudarcainkat is. Hiszen a kudarcból legalább annyit lehet tanulni, mint a sikerekből.

Jančar helyzetértékelésénél borúsabb képet a bolgár Penka Peykovska vázolt fel. Az ő látlete már a napjainkban kiéleződő iszlám–keresztény civilizációs konfliktus előérzetét is jelzi. Mintha csak 2015 késő őszen mondta volna:

„Az utóbbi évtized koszovói és macedóniai eseményei megmutatták, hogy külső provokáció esetében a régió robbanásszerűen veszedelmes lehet. A Balkánon a szláv nyelvű és ortodox vallású lakosság komoly megpróbáltatás előtt áll. Az a dilemmája, hogyan őrizheti meg az etnikumok és vallások békés együttélését úgy, hogy közben megvédje nemzetállami szuverenitását a föderációs törekvésekkel szemben.”⁷

Lehet ennél érzékenyebben aktuális elemzést adni Délkelet-Európa problémájáról? Úgy tűnik, lehet! Penka Peykovska így folytatja: „...Bulgáriában mind a bolgár, mind a török lakosság száma folyamatosan növekedett. De a törököknél a növekedés egyenlőtlen, és különbözik a bolgár lakosságtól. Többszöri kitepedésük ellenére a természetes népességszaporodás három-négyszeresen, sőt a túlnyomóan töröklakta területeken (különösen a falvakban) hatszorosan is felülmúlja az országra jellemző átlagos népszaporulatot. [...] E szembetűnő demográfiai folyamaton kívül a török nacionalisták még az 1960-as években elkezdtek autonómiát követelni a török kisebbség részére. Figyelembe véve mindezt és a bolgár etnikai lakosság akkoriban már bekövetkezett demográfiai összeomlását is, érthető volt a félelem, hogy »a törökök elfoglalnak bennünket békés úton, belülről«, hiszen ez nem volt és nincs messze Törökországnak a Balkánra vonatkozó hosszú távú stratégiai céljaitól.”⁸

A szimpózium bulgáriai résztvevőjének helyzetjelentéséből kiviláglik, hogy tőlünk keletebbre már az ezredfordulón érzékelhető volt: Európa vallási és etnikai tagoltsága a civilizációs törésvonalak elmélyülésének veszélyét is magában rejti, s hogy ez a veszély nem hárítható el egy célratörő, tudatos összeurópai kulturális stratégiakimunkálása nélkül. Ahogy Bogusław Wróblewski

kimondta „... nehezen képzelhető el, hogy az egységesülő Európa ne fogalmazza meg saját önazonosságával kapcsolatos kérdéseket, hogy egyrészt ne tartana az USA-ból kiinduló fogyasztói globalizációtól, másrésztől az iszlám fundamentalizmustól, hogy ne kísérelne meg a kultúra egységesülése utáni új tükrébe nézni.”⁹

Meg kell kérdeznem: Wróblewski igénybejelentése Brüsszélből nézve értékelhető-e még a kultúrpolitika nézőpontjából?

Európa önazonosságának kérdése nehezebb az európai integráció minden technikai kérdésénél. Nem véletlen, hogy az Európai Unió számos vezető politikusa igyekszik kitérni ebben az esetben a válaszadás elől. Egyrészt ugyanis – mint már említettem – az idők folyamán ez a kimondott vagy éppen ki nem mondott önazonosság-meghatározás is változott. Ma már semmiképpen sem mondhatjuk, hogy az EU a nyugati keresztény kultúrkör demokráciáinak közössége lenne. A ma Európai Uniójának az egész kereszténységet és annak teljes kulturális örökségét kell alapul vennie, amikor saját létét definiálja.

Az európai integráció sokáig halasztgatta ezt az öndefiniálást. Technikai megoldásokat keresett, és remélte, hogy soha nem kell megnyitnia ezt a vitát. Reménykedett, mert tudja, hogy a vita éles lesz, érzékeny pontokat tár fel, megkérdőjelezi egységünket is. Úgy tűnik azonban, hogy a migráns- vagy menekültválság hirtelen nagyon éles fényt vet erre a problémára. Ma minden az integrációról, illetve a bevándorlással szembeni védekezésről szól. A szakpolitikai részletek mögött azonban egyre hangsúlyosabban jelenik meg az alapkérdés: melyek azok az értékek, mi az az örökség, hogyan jellemezhető az a közösség, ahová integrálni akarjuk a bevándorlókat, illetve amelyet védeni akarunk a bevándorlókkal szemben? Azaz: kik vagyunk mi, európaiak? Mik az alapértékeink, mi az örökségünk, mi köt össze minket?

Talán furcsának tűnhet, hogy hatvan évvel az európai integráció elindulása után ezek a kérdések még megválaszolatlanok. Valójában nagyon is érthető, hogy amíg lehetett, igyekeztük megkerülni ezeket a fontos kérdéseket. Most azonban, azt hiszem, rövidesen választ kell rájuk találnunk. A kultúra embereinek ebben a vitában döntő szerepük lesz.

Hogy lesz-e hatása a kultúrának Európára s az európai kultúrának a világra, az nemcsak azon múlik, hogy mennyire gazdag, színes a kulturális életünk. A művészetekre, az irodalomra, az oktatásra fordított összegek méghozzá látványos növekedése, a koncertek, a kiállítások,

a színházak látogatottságának javuló statisztikája, a kulturális csereprogramok megsokszorozódása önmagában nem sokat jelent, ha a politika szférája hermetikusan elszigetelődik a kultúrától. Nem az a kérdés, hogy mennyire látványosak a két szféra protokolláris érintkezései, s még csak az sem, hogy működnek-e közöttük az „érdekegyeztető” fórumok, hanem hogy a gazdaságirányításban, a közigazgatásban, az oktatásban megnyilatkozik-e az egységes európai kultúra szelleme.

Ez az egység mást jelent a gazdaság- és a biztonságpolitikai érdekek nézőpontjából, mint a kultúra értékrendjében. Ott a helyi és térségi szükségletek könnyebben egyeztethetők a nagyobb rendszerek pragmatikus működési elveivel, itt az Egészet fenntartó erő csak az autonóm Részek dinamikájából adódhat össze. Itt minden „gleichschaltoló” kísérlet az egység ellenében hat, függetlenül attól, hogy az a bürokrácia vak mechanizmusaiból vagy „filozófiai” megfontolásokból következik-e. Ezért is aktuális Kiss Gy. Csaba 2003-ban megfogalmazott észrevétele:

„Megjelent és elterjedt az utóbbi hat-hét évben az a groteszk megnevezés – angolul, franciául és németül, még betűszóként is –, hogy »közép- és kelet-európai országok« – egy kalap alá véve a visegrádi országokat és az egész posztsovjét térséget. Benne van tehát már a Közép-Európa szó, de összekapcsolva Kelet-Európával, nehogy kétségünk legyen afelől, hová is helyeznek bennünket.”¹⁰

Úgy gondolom, hogy az egymástól – történelmi okokból fakadóan – eltérő európai identitástudatok feszültsége a kultúra menedzselésének sem valamiféle egységes szempontrendszere alapján, sem kizárólag nemzeti hatáskörön belüli eszközökkel nem kezelhető. Mellőzhetetlenek tartom ugyan az európai kultúra szellemi örökségét bemutató ismeretanyag „minimumának” oktatását az Unió valamennyi tagállamában, s éppily evidenciának tekintem, hogy a nemzetállamok közzoktatása és közmédiiumai mindenenekelőtt a saját polgáraik igényeit elégítsék ki. A nemzeti/nemzetiségi, illetőleg az egyes régiók közötti ellentétek meghaladását segítő oktatási és kulturális programok azonban központi támogatást érdemelnének.

Az Ön által vezetett Bizottság tehet-e valamit ennek érdekében?

Tudatosan építkezünk. Óvatosan haladhatunk csak, hiszen tárcám minden területén alapvető szabály a kiegészítés elve. Azaz csak akkor járhatunk el, ha a tagállamok már nem tudnak, nem képesek elérni valami célt, vagy éppen felkérnek arra, hogy én járjak el. Ezért is szoktam

mondani, amikor a szerepemet kell definiálni, hogy én nem európai oktatási és kulturális szuperminiszter vagyok, aki fölötte áll nemzetállami kollégáinak, hanem a huszonkilencedik oktatási és kulturális miniszter, aki mindenben igyekszik együttműködni velük.

Bizakodó vagyok, mert így, az első teljes év végén már látszanak az első pozitív jelek. Kifejezetten jó személyes és munkakapcsolatban vagyok a tagállami miniszterekkel, és ez a kölcsönös bizalmon alapuló kapcsolatrendszer könnyebbé teszi az együttműködést is. Természetesen az együttműködés csak annyit ér, amennyit a konkrétumok terén is fel tudunk mutatni. Tavaj március 17-én Párizsban a kezdeményezésemre összehívott rendkívüli oktatási tanácsülésen elhatároztuk, hogy elindítjuk az úgynevezett párizsi folyamatot, amelynek éppen az a célja, hogy az oktatást is a társadalmi integráció és a kultúrák közötti párbeszéd szolgálatába állítsa.

Hasonlóképpen Európa közös kulturális örökségének megismertetése a célja annak a stratégiai együttműködésnek, amelyet az olasz kormányral alakítottunk ki. Ennek keretében kísérleti jelleggel az olasz iskolai tantervbe bevezetjük az *Európai ismeretek* című tárgyat, aminek célja, hogy már a közoktatásban részt vevő diákokkal megismertessük és felfedezzük közös értékeinket, vonásainkat, azokat a műveltségi, történelmi és kulturális kötelekeket, amelyek minket, európaiakat összekötnek.

Mindezen célok elérése érdekében mindkét nagy programban, az Erasmus+ és a Kreatív Európa nevű programokban új pályázati lehetőségeket nyitottunk. Az Erasmus+, amely alapvetően az oktatás világában született kezdeményezéseket támogatja, az eddigieknél is nagyobb figyelmet fordít a diák- és tanárcsere programokra, illetve az olyan, az iskolák közötti közvetlen kapcsolatfelvételt szorgalmazó és támogató kezdeményezésekre, amelyek a fiatalok számára a kialakuló személyes kapcsolatokon és barátságokon keresztül teszi lehetővé az európai önazonosság kifejlődését vagy éppen megerősödését.

A Kreatív Európa program elsősorban a kultúra világának szól. Az ennek keretében támogatott kezdeményezések a különböző nemzetiségű alkotók közös munkáját, tapasztalatcseréjét teszik lehetővé. A közös alkotófolyamat reményeim szerint szintén hozzájárul egy alulról jövő európai identitás kialakulásához. Egy olyan európai identitás megerősödéséhez, ahol az egymásra épülő helyi, regionális és nemzeti identitás nem ellensége, hanem alapja közös európai önazonosságunknak.

Köszönöm a beszélgetést!

JEGYZETEK

- 1 *Remények és aggodalmak az Európai Unió kapujában (Nemzetközi szimpózium Budapesten 2003. október 30.)*. Szerk. SAL-LAI Éva, Bp., Kölcsey Intézet, 2005 (Kölcsey Füzetek XII.)
- 2 ENACHE, Smaranda: *A két Európa – és az egy*. Ford. KÁNTOR Erzsébet = *Remények és aggodalmak...* (2005), 17–31., 22
- 3 Uo., 29–30.
- 4 JANCAR, Drago: *Közép-Európa – gondolat a múltból?* [Ford. n. n.] = *Remények és aggodalmak...* (2005), 95–101., 99.
- 5 WRÓBLEWSKI, Boguslaw: *Az Európai Unió keleti határvidékén (A kulturális integráció fényei és árnyai)*. Ford. KOVÁCS István = *Remények és aggodalmak...* (2005), 71–82., 78.
- 6 JANČAR: *i.m.* (2005), 99–101.
- 7 PENKA, *i.m.* Peykovska: *Eurointegráció és etnikulturális kölcsönhatások (A bolgár eset kapcsán)*. [Ford. n. n.] = *Remények és aggodalmak...* (2005), 129–150., 131.
- 8 Uo., 138.
- 9 WRÓBLEWSKI: *i.m.* (2005), 79.
- 10 KISS Gy. Csaba: *Kelet és Nyugat között = Remények és aggodalmak...* (2005), 111–122., 119.